

Zgodovina sistema nacionalnih poklicnih kvalifikacij

Boštjan Košorok¹

Povzetek

Sistem nacionalnih poklicnih kvalifikacij (NPK) je načrtovan in vzpostavljen na podlagi nacionalno usklajenih, potrjenih in dogovorjenih poklicnih standardov, zaradi česar imajo na trgu dela certifikati za nacionalno poklicno kvalifikacijo transparentno vlogo ter potencialno dodano vrednost. Osnova tako za postopke preverjanja in potrjevanja neformalnega in priložnostno pridobljenega znanja kot tudi za pripravo programov formalnega izobraževanja so poklicni standardi. Posamezniki lahko certifikat za NPK uporabljajo kot referenco, s katero dokazujejo, da imajo za ponujanje svojih storitev potrebno znanje in kakovost, lahko pa jim pomaga pri pridobivanju državnih subvencij ali registraciji dopolnilne dejavnosti oziroma obrti. Za opravljanje nekaterih dejavnosti so NPK postale tako rekoč obvezne, trenutno pa so na področju rokodelstva na voljo nacionalne poklicne kvalifikacije s področij pletarstva, lončarstva, klekljarstva, izdelovanja polstenih izdelkov, podkovskega in umetnostnega kovaštva, medicinarstva, slamokrovstva, ročnega tkalstva, izdelovanja nakita, skodlarstva, rezbarjenja, suhorobarstva, oblikovanja cvetličnih vezav in dekoracij ter z različnih restavratorskih področij.

Ključne besede: nacionalna poklicna kvalifikacija, izobraževanje, zaposlovanje, poklicni standardi, rokodelske panoge

Summary

The National vocational qualifications system (NPK) is planned and established on a basis of nationally coordinated and approved as well as jointly agreed professional standards, which ensure that NPK certificates have a transparent role and possibly also an added value on the labour market. The basis for the procedures for verification and validation of non-formal and informal learning as well as of the preparation for formal educational programs are professional standards. Individuals can use NPK certificates as a specific reference to prove that they have the necessary knowledge and qualities to offer their services, while the certificate can also help in obtaining state subsidies and in registering an ancillary activity or craft. In some sectors, NPKs have become almost mandatory, and currently in the

1 Boštjan Košorok, univ. dipl. andragog, Center RS za poklicno izobraževanje, bostjan.kosorok@cpi.si.

field of handicrafts there are national professional qualifications available in the fields of weaving, pottery, lacemaking, felt products, horseshoe and art blacksmithing, gingerbread making, straw roofing, hand weaving, jewellery making, *skodle* making, carving, making of the *suba roba*, designing floral bindings and decorations, and various practices of restoration.

Keywords: national vocational qualification, education, employment, professional standards, handicrafts sectors

Vse do leta 1990 je Zakon o delovnih razmerjih v podjetjih omogočal priznavanje z delom pridobljene delovne zmožnosti. Podjetja so v posebnem postopku, ki so ga določila z internim pravilnikom, ugotavljala usposobljenost delavcev, ki niso imeli zahtevane strokovne izobrazbe za opravljanje dela oziroma poklica. Tako ugotovljena delovna zmožnost se je v podjetjih obravnavala enakovredno formalni strokovni izobrazbi. Zakon o delovnih razmerjih in interni pravilniki podjetij so tudi določali, po kakšnih postopkih naj bi potekalo ugotavljanje usposobljenosti delavcev (komisije, spremljanje, izdajanje interno veljavnih potrdil ipd.). Delavca so spremljali in opazovali pri delu ter tako ugotavljali njegovo novo pridobljeno usposobljenost in mu podelili potrdilo o interni kvalifikaciji na ustrezni ravni zahtevnosti, ki je delavcu omogočalo napredovanje glede na ugotovljeno usposobljenost. Potrdila so bila interna in so veljala samo v podjetjih, kjer so bila pridobljena, niso pa bila nacionalno ali branžno veljavna.

Leta 1994 je takratno ministrstvo RS, pristojno za delo, spodbudilo projekt Razvoj in uveljavljanje certifikatnega sistema in izdelana sta bila študija ter predlog modela ugotavljanja in potrjevanja poklicnih kvalifikacij. Cilj projekta je bil razviti postopek pridobivanja certifikatov o poklicni usposobljenosti in ga vpeljati v prakso.

Ministrstvo, pristojno za delo, je prvič implementiralo postopke certificiranja poklicnih kvalifikacij na nacionalni ravni leta 1999, ko še ni bilo posebnega zakona, ki bi urejal to področje, in sicer je izdalo Pravilnik o postopku pridobivanja poklicnih kvalifikacij. Na podlagi tega pravilnika in Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti iz leta 1997 je ministrstvo, pristojno za delo, industrijskim delavcem brez formalnih kvalifikacij, ki so izgubljali zaposlitve zaradi prestrukturiranja gospodarstva, želelo omogočiti, da bi lahko certificirali svoje neformalno pridobljeno znanje in spretnosti ter znanje, pridobljeno z usposabljanjem za trg dela. Pravilnik je jasno razlikoval kvalifikacije, pridobljene na šolski osnovi, in kvalifikacije, pridobljene s certificiranjem.

V letih 1999–2000 je bil na skupno pobudo ministrstva, pristojnega za šolstvo, ter ministrstva, pristojnega za delo, izveden projekt Phare MOCCA. Projekt je obsegal posodabljanje izobraževalnih programov, razvoj certifikatnega sistema in ocenjevanje kakovosti v poklicnem izobraževanju za mladino in odrasle. Sodelovanje v projektu je snovalcem nacionalnih poklicnih kvalifikacij (NPK) zagotovilo

pomembno strokovno podporo pri pripravi tega sistema. Center RS za poklicno izobraževanje je bil vsebinski nosilec in koordinator projekta in v tem času so bili narejeni elevacijska študija pilotnih projektov certifikacije, študije o tehnični infrastrukturi certifikatnega sistema, modeli izvajanja preverjanj in potrjevanj poklicnih kvalifikacij in primerjalni pregledi ureditve certificiranja v EU, s čimer so bili postavljeni temelji sistema NPK.

Leta 2000 je bil sistem NPK tudi formalno uveljavljen s sprejetjem Zakona o nacionalnih poklicnih kvalifikacijah. Podeljevanje prvih javnoveljavnih certifikatov NPK se je pričelo leta 2001.

»Prvotni cilj sistema NPK je bil certificiranje industrijskih delavcev brez formalnih kvalifikacij, sčasoma pa je z usklajevanjem nacionalnega izobraževalnega sistema in nacionalnih izobraževalnih politik z evropskimi smernicami sistem NPK vse bolj prevzemal vlogo, ki jo evropske smernice določajo priznavanju neformalnega in priložnostnega učenja. Po vzoru evropskih smernic naj bi visoka raven formalizacije in institucionalizacije delovanja sistema NPK prispevala tudi k njegovi verodostojnosti in s tem k ustvarjanju zaupanja vseh ključnih akterjev, ki v njem prepoznavajo svoj interes.« (Ivančič 2013: 10)

Danes je sistem NPK najbolj uveljavljen način vrednotenja učinkov neformalnega in priložnostnega učenja.

Poklicni standard – naročilo trga dela

Poklici v tradicionalnem smislu ne sledijo več dinamiki trga dela, temveč izražajo kompleksnost nalog, ki se v sferi dela stalno spreminja. Vse hitrejši razvoj gospodarstva, predvsem razvoj novih tehnologij in storitev, povzroča stalno posodabljanje obstoječih in razvoj novih poklicev oziroma poklicnih kvalifikacij, ki so potrebne za opravljanje poklica ali sklopov nalog v poklicu. Dokument, ki služi kot podlaga za oblikovanje različnih poti za doseganje poklicnih kvalifikacij, je poklicni standard.

Za poklicni standard je pomembno, da se hitro odziva na zahteve trga dela in zahteve sodobnih načinov organizacije dela v podjetjih in obrtnih oziroma storitvenih dejavnostih. Pri razvoju poklicnih standardov na Centru RS za poklicno izobraževanje zato vključujemo najnaprednejše delodajalce s področja industrije ali subjekte s področja obrtnih oziroma storitvenih dejavnosti, ki ob upoštevanju trendov razvoja dejavnosti opredeljujejo aktualne poklicne standarde, pomagajo pa tudi pri zgodnjem odkrivanju potreb po novih kvalifikacijah.

Pomembno vlogo pri poklicnih kvalifikacijah imajo tudi ključne kompetence, ki oblikujejo posameznikovo profesionalno rast in mu omogočajo opravljanje različnih vlog v družbi. Ključne kompetence so nepogrešljive, in to ne le za poklicno življenje posameznika, ampak tudi z vidika njegovega osebnostnega razvoja, vključevanja v širše družbeno okolje in vseživljenjskega učenja. Na Centru RS za poklicno izobraževanje smo zato na podlagi potreb trga dela in ob upoštevanju evropskih priporočil na tem področju pripravili analizo ključnih kompetenc in predlog nabora ključnih kompetenc, ki jih vključujemo v poklicne standarde.

Različne poti za doseglo nacionalnih poklicnih kvalifikacij

V Sloveniji se lahko NPK doseže po sistemu šolskega izobraževanja (poklicno, strokovno in višje strokovno izobraževanje) ali po poti priznavanja neformalno in priložnostno pridobljenih znanj (sistem NPK). Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju povezuje oba sistema, saj določa, da je poklicni standard podlaga za obe poti. V nadaljevanju je podrobneje prikazan poklicni standard kot podlaga za izobraževalni sistem in podlaga za sistem NPK.

Shema 1: Vloga poklicnega standarda. Avtor: Center RS za poklicno izobraževanje.

Kot je razvidno iz levega stolpca, je podlaga za oblikovanje izobraževalnih programov poklicnega, strokovnega ali višjega strokovnega izobraževanja eden ali več poklicnih standardov, ki so na istem ali sorodnem strokovnem področju in na enaki ravni zahtevnosti del. Izobraževalni program kandidate usposobi za eno ali več poklicnih kvalifikacij, ki so vezane na posamezne poklicne standarde v programu. Po zaključenem šolanju kandidati prejmejo šolsko spričevalo ali diplomo, s katero pridobijo stopnjo in naziv poklicne izobrazbe.

Desni stolpec prikazuje, da je lahko posamezni poklicni standard podlaga tudi za pripravo kataloga za NPK, ki kandidatom omogoča pridobitev certifikata NPK. S certifikatom NPK kandidati izkazujejo formalno strokovno usposobljenost za izvajanje posamezne poklicne kvalifikacije na določeni ravni zahtevnosti, ne pridobijo pa stopnje oziroma naziva poklicne izobrazbe. Vključitev v postopek pridobivanja certifikata NPK ne zahteva predhodne vključitve v izobraževalni program. Pridobivanje certifikatov NPK je namenjeno odraslim kandidatom in omogoča priznavanje poklicnih kvalifikacij ne glede na načine in učna okolja, v katerih so bile pridobljene. Trenutno so kandidatom za pridobitev nacionalne poklicne kvalifikacije na področju rokodelstva na voljo certifikati s področja pletarstva, lončarstva, klekljarstva, izdelovanja polstenih izdelkov, podkovskega in umetnostnega kovaštva, medicinarstva, slamokrovstva, ročnega tkalstva, izdelovanja nakita, skodlarstva, rezbarjenja, suhorobarstva, oblikovanja cvetličnih vezav in dekoracij ter z različnih restavratorskih področij.

Priprava poklicnega standarda

Postopek priprave poklicnega standarda se začne s pobudo, ki jo vlagatelj na predpisnem obrazcu (objavljenem na spletnem mestu Nacionalnega informacijskega središča za poklicne kvalifikacije – NRP) posreduje Centru RS za poklicno izobraževanje. Ob oddaji pobude je obvezno navesti podatke, ki so potrebni za presojo utemeljenosti pobude: ključna dela predlagane poklicne kvalifikacije, oceno potreb glede na dolgoročni razvoj dejavnosti, podatke o obstoječih možnostih za pridobitev poklicne kvalifikacije, podatke o mednarodni primerljivosti s standardi za to kvalifikacijo v državah EU ter podatke o skladnosti predlagane kvalifikacije z morebitnimi zakonskimi predpisi in normativi v Sloveniji in EU.

Center RS za poklicno izobraževanje prejeto pobudo evidentira in če oceni, da vsebuje vse zahtevane podatke za njeno presojo, jo predloži v obravnavo pristojnemu področnemu odboru za poklicne standarde. Če je potrebno, Center RS za poklicno izobraževanje pripravi dodatne strokovne obrazložitve in mnenja glede predlagane pobude, ki jih področni odbor uporabi pri presoji. Če področni odbor za poklicne standarde meni, da je pobuda utemeljena, na podlagi predloga socialnih partnerjev imenuje strokovnjake, ki ob metodološki podpori Centra RS za poklicno izobraževanje začnejo s pripravo poklicnega standarda.

Za pomoč pri pripravi poklicnega standarda Center RS za poklicno izobraževanje pripravi profil poklica, ki služi strokovnjakom kot pripomoček za razvoj poklicnega standarda. Profil poklica je dokument, ki vsebuje podroben popis del in nalog v določenem poklicu ali sklopu poklicev in se pripravlja z opazovanjem dela na delovnem mestu ali intervjuji z delavci in vodilnimi v podjetjih oziroma z zaposlenimi v obrtnih ali storitvenih dejavnostih. Predlog profila poklica se s pomočjo anketnega vprašalnika še preveri in dopolni na reprezentativnem vzorcu podjetij ali predstavnikov v obrtnih ali storitvenih dejavnostih.

Naslednji korak je priprava dokumenta, ki se imenuje poklicni standard. Pri pripravi poklicnega standarda se strokovnjakom iz podjetij postopoma priključijo še drugi socialni partnerji: sindikati, zbornice, strokovna združenja, pristojna ministrstva itd. Strokovnjaki na podlagi analize del in nalog v profilu poklica in na podlagi upoštevanja trendov razvoja v dejavnosti pripravijo poklicni standard, ki določi vsebino poklicne kvalifikacije na določeni ravni zahtevnosti del in opredeli potrebna znanja, spretnosti in poklicne kompetence. Poklicne kompetence so zapisane v obliki zmožnosti za dejavno obvladovanje širših delovnih nalog v različnih poklicnih okoljih.

Priprava kataloga za nacionalno poklicno kvalifikacijo

Če so na trgu dela potrebe po priznavanju poklicnih kvalifikacij, strokovnjaki na podlagi poklicnega standarda v nadaljevanju pripravijo katalog za NPK. Katalog za NPK je dokument, ki je podlaga za organizacijo in izvedbo postopka preverjanja in potrjevanja, v katerem se ugotavlja enakovrednost kandidatovega znanja z zahtevami poklicnega standarda.

V katalogu za NPK so predpisani vstopni pogoji, ki jih mora kandidat izpolnjevati, še preden se lahko vključi v postopek preverjanja in potrjevanja NPK. Določitev vstopnih pogojev v katalogu je odvisna od zahtevnosti NPK. Navadno je vstopni pogoj določeno obdobje delovnih izkušenj s strokovnega področja NPK, včasih pa se kot vstopni pogoj za NPK lahko pojavi tudi določena predhodna izobrazba, kar je značilneje za NPK na višji ravni zahtevnosti del. Med vstopnimi pogoji lahko najdemo tudi ostale posebne zahteve, kadar so te pogoj za opravljanje določenega poklica ter posledično tudi pogoj za preverjanja in potrjevanja poklicne kvalifikacije.

Če kandidat izpolnjuje vstopne pogoje, se v postopku preverjanja in potrjevanja ugotavlja enakovrednost kandidatovih dokazil o njegovem neformalno in priložnostno pridobljenem znanju – z znanji, spretnostmi in kompetencami, določenimi v poklicnem standardu. Za primere, ko kandidat z dokazili ne uspe dokazati obvladovanje celotnega poklicnega standarda, so v katalogu za NPK opredeljene tudi naloge za neposredno preverjanje znanj in spretnosti poklicnega standarda ter način in merila za njihovo preverjanje, na podlagi katerih lahko komisija kandidata tudi neposredno preveri.

S katalogom za NPK so predpisani obvezni materialni pogoji za izvajalce preverjanj in potrjevanj NPK, pri čemer sta navedena prostor in oprema, potrebna za izvajanje postopkov preverjanja in potrjevanja za določeno NPK. S katalogom so predpisani tudi kadrovske pogoji, ki jih morajo izpolnjevati člani komisije za preverjanje in potrjevanje določene NPK (ustrezna izobrazba in delovne izkušnje s področja kvalifikacije, ki jo preverjajo).

Katalogi za NPK omogočajo hitro oblikovanje podlag za formalno priznavanje poklicne usposobljenosti. Za veliko poklicev, ki se tudi spreminjajo ali pa se pojavljajo novi, se posamezniki priučijo samostojno na trgu dela ali z delom v podjetju. Oblikovani katalogi za NPK tako posameznikom omogočajo relativno enostavno pridobitev formalne listine oziroma uradnega potrdila o njihovi usposobljenosti za te poklice.

NPK lahko v skladu z Zakonom o nacionalnih poklicnih kvalifikacijah pridobi oseba, ki je stara najmanj 18 let. Izjemoma lahko NPK po tem zakonu pridobi tudi oseba, ki še ni stara 18 let, če ji je prenehal status vajenca ali dijaka, in če dokaže, da dosega znanja in spretnosti, določene s katalogom za NPK. Kandidat, ki se vpiše v postopek preverjanja in potrjevanja NPK, mora izpolnjevati vstopne pogoje, določene s katalogom za želeno NPK.

Namesto zaključka

V sistemu NPK se upoštevajo in priznavajo znanja, spretnosti in kompetence ne glede na načine in učna okolja, v katerih so bili pridobljeni. Zato je bistvenega pomena, da obstaja zaupanje v sistem, ki omogoča priznavanje tako pridobljenih znanj, spretnosti in kompetenc, ter zaupanje v verodostojnost podeljenih certifikatov NPK. Eden od temeljnih načinov za vzpostavljanje takšnega zaupanja je zagotavljanje kakovosti v postopkih preverjanja in potrjevanja, ki se izvajajo v sistemu NPK. Prvi pogoj zagotavljanja kakovosti so ustrezne podlage za postopke preverjanja in potrjevanja NPK. Naslednja in pomembna pogoja sta standardizirano in kakovostno izvajanje postopkov preverjanja in potrjevanja NPK ter pravica kandidatov do ugovora na izvedene postopke preverjanja in potrjevanja NPK. Kakovost pa zagotavljajo tudi pristojne inštitucije, ki skrbijo za spremljanje in nadzor postopkov preverjanja in potrjevanja NPK. Vsi ti vidiki zagotavljanja kakovosti prispevajo k verodostojnosti sistema in s tem k ustvarjanju zaupanja vseh ključnih akterjev, ki v njem prepoznavajo svoj interes.

Reference

CEDEFOP

2009 *European Guidelines for Validating Non-formal and Informal Learning*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

COUNCIL

2012 ‚Council Recommendation on the Validation of Non-formal and Informal Learning.‘
European Union: Official Journal of the European Union 398, 22. 12. 2012: 1.

IVANČIČ, ANGELCA

- 1995 *Kvalifikacije v certifikatnem sistemu. Predlog modela ugotavljanja in potrjevanja poklicnih kvalifikacij v certifikatnem sistemu.* Ljubljana: Andragoški center RS.
- 2007 *Priznavanje neformalnega in priložnostnega učenja: aktivnost OECD 2006–2007.* Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.
- 2013 ‚Beseda recenzentke.‘ V: *Spremljava certifikatnega sistema na treh strokovnih področjih.* Barbara Kunčič Krapež, ur. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje. Str. 10.

MARENTIČ, URŠKA

2013 *Poklicni standardi in nacionalne poklicne kvalifikacije 2000–2012.* Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

SVETLIK, IVAN

- 2000 *Certificiranje poklicnih kvalifikacij v Sloveniji. Zvezek 1. Poročilo o stanju in povzetki študij. Program Phare MOCCA.* Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- 2013 ‚Predgovor.‘ V: *Poklicni standardi in nacionalne poklicne kvalifikacije 2000–2012.* Urška Marentič, ur. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje. Str. 9.

ŠLANDER, VERONIKA, URŠKA MARENTIČ IN BARBARA KUNČIČ

2005 *Priprava poklicnih standardov, formalne podlage in metodološki pripomočki.* Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

VILIČ KLENOVŠEK, TANJA

2013 ‚Proces ugotavljanja in priznavanja neformalno in priložnostno pridobljenega znanja.‘ V: *Ugotavljanje, vrednotenje in priznavanje neformalno in priložnostno pridobljenega znanja odraslih.* Tanja Vilič Klenovšek in Urška Pavlič, ur. Ljubljana: Andragoški center RS. Str. 126–141.

ZAKON

- 2009 Zakon o nacionalnih poklicnih kvalifikacijah (ZNPk). *Uradni list RS* 85/09, 30. 9. 2009.
- 2019 Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (ZPSI-1). *Uradni list RS* 46/19, 19. 7. 2019.

ŽNIDARIČ, HELENA IN BARBARA KUNČIČ

2012 *Zagotavljanje kakovosti priznavanja neformalno in priložnostno pridobljenega znanja.* Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.